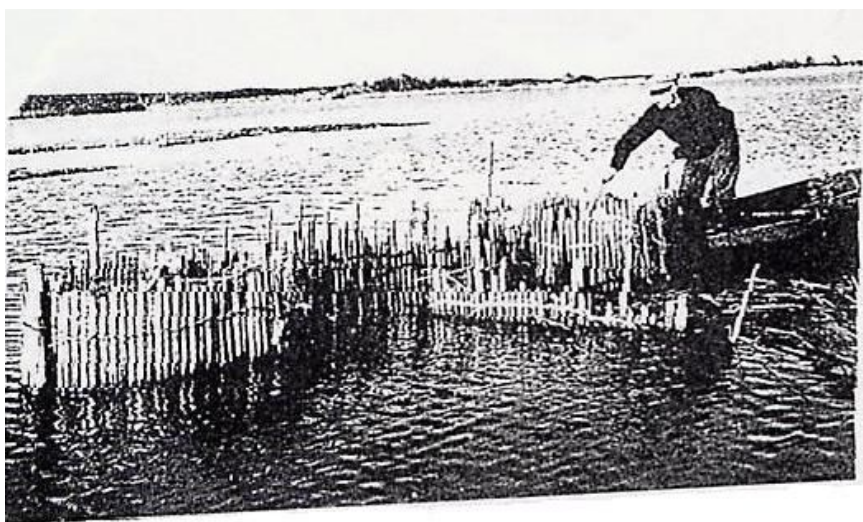

Eskil Tåg
Strågatan 10
931 49 Skellefteå

2003-04-14

KATSAFISKET I KATTISTRÄSK

En redogörelse om hur man genom en empirisk undersökning lyckats påvisa hur byn Kattisberg i Norsjö kommun har fått sitt namn efter katsafisket. I sammanställningen belyses även några andra exempel om hur människorna från dessa orter i det dagliga talet nyttjar den dialektala benämningen, och varifrån orterna har fått sitt namn.

Forskningen genomförd av Johan Bergström, Kattisberg, Viktor Tåg och Eskil Tåg, Skellefteå.

Dokumentationen sammanställd av Eskil Tåg som också tagit samtliga färgbilder.

Som barn hörde jag ofta mina föräldrar och andra äldre berätta om händelser och personer i byar runt omkring Norsjö i Västerbotten. Byarna hade många gånger, som jag tyckte, märkliga namn som Morken och Kammen. En del personer blev också uppkallade efter de orter som de kom ifrån, som t ex Anton från Morken kallades för ”Mork-Anton.”

Efterhand när vi, mina syskon och jag, blev äldre så upptäckte vi att orter som Morken och Kammen inte fanns med på de vanliga bilkartorna. Vi fick veta att det officiella namnet för Morken är Torrberg och Kammen heter Storselet. När vi sedan med bil passerade någon av dessa platser och såg vägskylten Storselet, utanför Norsjövallen i Norsjö kommun, så sa ofta någon av våra föräldrar till oss att där har vi vägen till Storselet och då förväntades vi säga på dialekt det andra namnet ”nasi, hovaligen, hä jer vägen dita Kammen”. Samma sak upprepades när vi passerade Torrberg och då svarade vi ”nasi, hovaligen, hä jer vägen dit deil Morken” (nej, absolut inte det här är vägen till ” Morken”).

Storselet kommer av att det är ett stort lugnvatten eller en åutvidgning ett skäl, som går förbi platsen. Kammen betyder bergskam. Torrberg kommer av att det är en hög och torr plats bredvid vatten. Morkan kommer från det lapska ordet morka och betyder mark mellan vatten.

Andra exempel på några namn som finns med på den bifogade kartan är Snottermoran, Kölen, Träskliden och Raningen. Snottermoran är ett äldre uttryck för Hjortronmyren. Att det kallades ”snotter” beror på att bären liknade snorpärlor från näsan (Lundström Ulf). Moran betyder sumpig skogsmark (jmf mora i Dalarna). Kölen betyder långsträckt ås och kan jämföras med kölen på en båt. Olika dialekter ändrar dock namnet eftersom uttalet förvanskar stavningen. I Norsjö uttalas kölen som Tjörn. Byn Kattiskälen blir då ”Kattistjörn”. Träskliden förklaras som att benämningen träsk kommer av sjö och liden förklaras som stor sluttning. Dialektuttalet är ”Träsklia”. Raningen betyder röjning av ris för att få slättermark, uttalas dialektalt som ”Raaninga” inom Norsjö kommun.

Ortsnamnen har ofta en känd historisk förklaring t ex som att ”Morken” kommer av morka som är ett lapskt namn och att de första nybyggarna som insynade marken förmodligen enligt etymologin tog till sig detta namn (Hellqvist, E. Svensk etymologisk ordbok. 1980) Lokala dialektala uttal av Ortsnamn har alltså vid flera tillfällen indirekt skapat nya namn på orterna som ofta bara den kunnige av den dialekten kan härleda från de officiella Ortsnamnen.

Ortsnamnen Morken och Kammen används av de personer som känner till eller har någon anknytning till dessa byar i stället för de officiella namnen. Det kan nämnas att författaren Torgny Lindgren, som ganska nyligen har gett ut sin senaste bok Pölsan, skriver om ”Morken” (Torrberg). Han använder sig av olika Ortsnamn i sina böcker och varierar då ofta mellan att ange namn som används i folkmun och det officiella namnet.

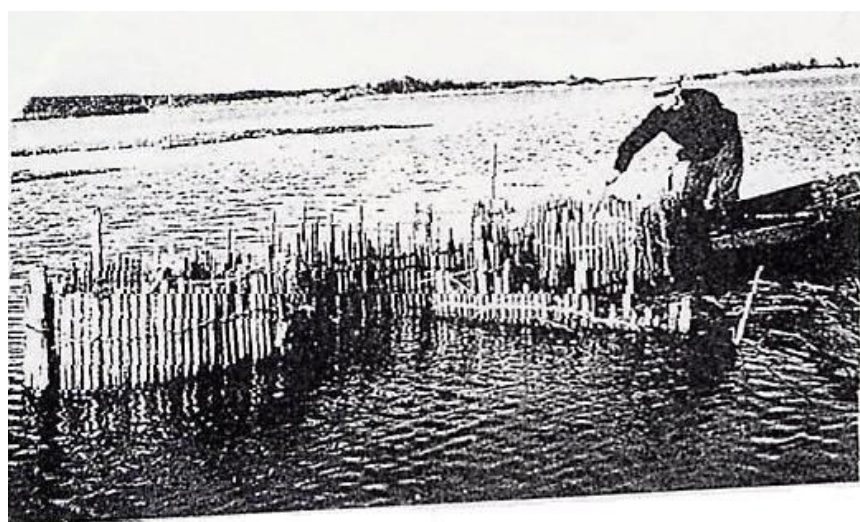
Det framkommer klart att de ovan nämnda Ortsnamnen kommer från äldre språk som påverkats av lapska, var det är beläget, hur det såg ut, vad som var viktigt för att få mat eller om det förekom någon speciell verksamhet på platsen (Lundström Ulf).

Däremot när vi besökte min morbror Johan Bergström i Kattisberg fick vi inte något klart svar på varifrån namnet Kattisberg hade kommit. Kattisbergs första nybyggare, mina förfäder, skrev 1822 namnet Kattisberg när området inmutades.

När vi frågade morbror Johan Bergström, 89 år i år, så fick vi till svar att han hade ställt samma fråga till sin pappa och då fått till svar att det kanske var ett lapskt namn. Det fanns även en teori om att det kanske kom av att det hade fiskats med ett fiskeredskap som kallades katsa eller katse (Hellqvist,E). Sjön Kattisträsk som man då fiskade i skulle i så fall ha fått namnet efter fiskemetoden och så också indirekt byn Kattisberg, som ligger på ett berg bredvid sjön.

Holger Nyström en av författarna till Hembygdsboken Norsjö Socken informerades av Sixten Jakobsson Norsjö om att katsefiske skulle ha bedrivits i Norsjö och förmodligen givit namn till en del orter inom Norsjö kommun.

För några år sedan berättade Johan Bergström om att en av hans fiskekamrater hade funnit ordet katse i en uppslagsbok och att det faktiskt var en fiskemetod. Katsefiske är en form av träryssjor (Norrländsk uppslagsbok, 1994).

katsa. Katsan är uppbyggd av tunna, upprättstående träribbor med en ledarm från land som leder till fiskhuset längst ut i vattnet. På bilden, som är tagen 1936 vid Persöfjärden strax ö. om Boden i Norrbotten, vittjas katsan med håv.

Johan Bergström hade också av en annan fiskekamrat Filip Larsson, 92 år, i Träskliden, en by ett par km från Kattisberg i kanten av sjön Kattisträsk, fått höra att hans morfar ”n`Mork-Anton” redogjort för att det i sjön Kattisträsk hade funnits lämningar från katsefisket i slutet av 1800 -talet.

Johan Bergström (2001) hade också fått höra av fiskekamraten Larsson om den plats som ”Mork-Anton” hade angivit i Kattisträsket, där fisket skulle ha bedrivits. På våarna hade viken stängts av med träpinnar i form av en stor ryssja, katsa, och när vattnet sjönk efter vårfloden så drog man not och håvade in all den ”lekgädda” som simmat in bakom träryssjan/katsan. Detta var säkert en bra metod enligt Johan, men säkert arbetsam då denna avspärning med träpinnar inte gick att ha kvar, eftersom isen tog med sig det mesta nästa vår. Johan hade inte själv sett till några rester från detta fiske. När jag berättade detta för Lennart Källströmer (2002), fil.doktor i fysiologisk botanik i Uppsala men barnfödd i Kattisberg, kom han mycket väl ihåg att hans mammas kusin Harald Bergström från Kattisberg också hade berättat om detta fiske.

En bouppteckning från 1840 efter Anders Olofsson Morken (förfader till släkten Westerlund och Berg)verifierar att Morkenborna hade fiskat i Kattisträsket. Under rubriken fiskeredskap anges det följande: Ett styck håp i Långträsk värde 2.32 (2 riksdaler och 48 skilling. En riksdaler är lika med 48 skilling) en dito sämre i Kattisträsk värde 0.40 och en annan i Kattisträsk värde 0.16. Håp kommer från finskan haapa och betyder ursprungligen aspbåt. Detta var den vanligaste båttypen i Norsjö kommun. En annan båttyp som nyttjades men var mindre vanlig var den s k kinningsbåten (Lundström Ulf.)

Ulf Lundström, Skellefteå museum, skriver i sina böcker om fisket i Kattisträsk under 1500-talet, som bedrevs av Skellefteåbor. Det finns till och med uppgifter på deras namn och hur mycket de fiskat och betalat i skatt. Namnet Kattisträsk registrerades första gången i mitten av 1500- talet och stavades då Kärtis tres, Kijttwgz tresk (Lundström, 1997, Lundström, 2001)

Huggert (2000) redogör i tidskriften Västerbotten om att man använt sig av katsor i mellansverige fram till i mitten av 1900-talet, men att det också finns uppgifter om att det förekommit katsaredskap utefter hela Norrlandskusten. Enligt Huggert hade Sven Ekman i ”Norrlands jakt och fiske” från 1910 redovisat att katsafiske hade förekommit utefter hela Norrlandskusten men att metoden var okänd av befolkningen i Västerbotten för övrigt. Huggerts undersökning och kartläggning av Västerbotten visar dock att genom en måttlig fältarbetsinsats har kunskapsläget förändrats efter de gjorda fynden i Bursiljeträsket och Andersvattnet. Huggert har också i sitt arbete granskat fiskerättsliga tvister och funnit att det i ett ärende från 1675 i oktobertinget beslöts att en bonde skulle få sätta upp två katsor i Trehörningsträsket i Umeå socken.

Sommaren 2001 gjorde vi (Johan Bergström, Viktor Tåg och undertecknad) ett antal försök att finna katsaredskap. Det första vi gjorde var att med ekolod leta på den angivna platsen och vi fick napp på en gång. För att kunna arbeta och se i vattnet krävdes solljus och solljus från rätt håll. Vid det tredje försöket kunde vi konstatera att den gamla berättelsen om katsafiske i Kattisträsket förmodligen var riktig. Vi hittade i en rak linje över viken ett antal stolpar som var vässade i ena ändan. De låg i dyn på botten

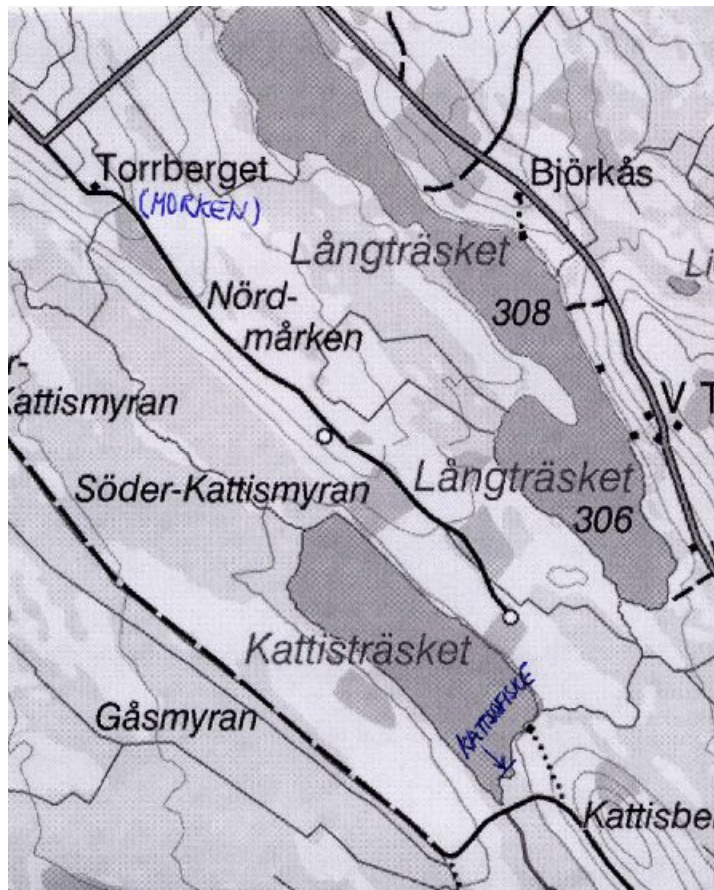
Kattisträsket och en funnen stolpe

Johan Bergström visar upp några av de funna stolparna.

Vi dokumenterade händelsen och tog kontakt med Ulf Lundström, Skellefteå museum, som är specialist på Ortsnamn och Anders Huggert, Umeå museum, som är den som forskat i denna fiskemetod. Jag kom överens med dessa om att de skulle åka till Kattisberg och undersöka de gjorda fynden. Det gjordes under hösten 2001 och Huggert kunde med stor säkerhet fastställa att detta rörde sig om en form av katsafiske.

En trevlig händelse var det när Anders Huggert och Ulf Lundström skulle avtala tid med Johan Bergström. De fick anpassa sig efter pensionärerna Johan, 89 år, och Filip Larsson, 92 år, som inte hade tid när som helst på grund av att de vissa dagar fiskade sik i Kattisträsket.

Karta som visar var vi hittade resterna efter katsafisket i Kattisträsket. Den visar också var Morken ligger i förhållande till fyndplatsen.

Under sommaren 2002 tog jag kontakt med Maarit Kalela-Brundin, skogsmuseet i Lycksele för att kontrollera möjligheterna att åldersbestämma de gjorda fynden från katsafisket.

Johan Bergström, Viktor Tåg och undertecknad träffade Maarit Kalela-Brundin senare under sommaren för att få instruktioner om vad som krävdes och vilken metod som var bäst lämpad för att genomföra åldersbestämning av de granpinnar som vi hade tagit rätt på. Vi lämnade in fem prover som hon skulle kontrollera. För att detta skulle gå att utföra behövde Maarit Kalela-Brundin skog av samma träslag som fanns på den plats där vi hade gjort våra fynd av trä från katsafisket. Vi fick noggranna instruktioner om hur proverna skulle tas och att platserna skulle märkas ut på en karta för att kunna nyttjas även vid framtida åldersbestämningar av andra fynd.

Maarit Kalela-Brundin, skogsdoktor och chef vid skogsmuseét i Lycksele, visar hur man kan åldersbestämma ett träd för Johan Bergström Kattisberg och Viktor Tåg Skellefteå (2002-08-06) Foto Eskil Tåg

I november hösten 2002 hade Johan letat ut ett antal granar som kunde tänkas vara tillräckligt gamla. Dessa prover var dock inte tillräckligt gamla för att fungera som referenser till de inlämnade proverna (170 år). I början av 2003 så hade Johan hittat en gran som han trodde skulle vara tillräckligt gammal. Provet analyserades av Maarit Kalela-Brundin i Lycksele och det visade sig att den granen var hela 273 år gammal. Tyvärr så gick det inte att med säkerhet bestämma åldern på katsaproverna på grund av att de inte hade tillräckligt många årsringar. Två av proverna hade en viss korrelation med den inlämnade gamla granen vid 1840 och två andra omkring 1900. Det krävs alltså ett träd som har minst 50 årsringar för att det skall gå att se om tillväxtringarna korrelerar med referensprovet. Mätningen indikerade dock att de fynd som vi hittat är från den tid som ”Mork-Anton” angett.

Fyndet i Kattisträsket har nu diarieförts på Umeå museum som fornfynd. Äntligen är det klart bevisat att denna fiskemetod har använts i Västerbottens inland.

Ulf Lundström anser att han med största säkerhet kan säga att namnet Kattisberg kommer från denna fiskemetod. Det är ganska fantastiskt att vi till slut har fått svar på varifrån namnet Kattisberg kommit.

Denna gjorda utredning visar på hur viktigt det är att ta vara på det kunnande som de äldre har, och att man tillsammans över åldersgränserna kan nå fantastiska resultat. Johan Bergström som är 89 år gammal men ständigt ung i sin forskning, är liksom många andra i högre ålder resurser som dagens forskare av lokal historia borde ta vara på i större utsträckning. Maarit Kalela-Brundin som är skogsdoktor har redan boklat in ett framtida samarbete med Johan Bergström, där han skall inventera skogsbeståndet av äldre gran i

Norsjö kommun. Detta för att de på skogsmuséet skall kunna skapa en databas för att kunna åldersbestämma olika fornfynd av trä. Även P G Jonsson, pensionerad läkare, har under lång tid bedrivit egna studier utifrån trädens årsringar och samlat material som kommer att vara ett bra tillskott till den databas som är under uppbyggnad i Lycksele skogsmuseum.

De som underlättat denna forskning om katsafisket i Kattisberg är förutom Maarit Kaleva Brundin också Ulf Lundström Skellefteå museum som på ett värdefullt sätt varit med och aktivt kommit med råd och kunnande. Fler forskare borde ta tillvara på den begåvningsreserv som finns bland de lite äldre i vårt samhälle.

P G Jonsson och Johan Bergström kontrollerar ett skogsbestånd 2.5 km nedanför Kattisberg. Till sommaren planerar de att inventera och välja ut äldre granar som sedan skall bilda en referensbas för den framtida åldersbestämningen i Västerbottens inland.

Platsen är ca 2.5 km nedanför Kattisberg. Nov 2002, foto Eskil Tåg

Referenslista

Hellqvist, E. *Svensk etymologisk ordbok*. 1980

Hembygdsboken Norsjö socken 1976

Huggert, A. Katsor i Bursiljeträsket och Andersvattnet. *Västerbotten 200:1*, s 34 – 40.

Kartor över Kattisberg, Norsjö kommun

Lindgren, T. (2002). *Pölsan*. Norstedts förlag, Stockholm 19?.

Lundström, U. (1997). *Bönder och gårdar i Skellefteå socken 1539 – 1650*. Umeå 1997.

Lundström, U. (red.) (2001). *Skellefteå socken 1650 –1790*. Umeå.

Norrländsk uppslagsbok, s 612. Umeå 1994

Personliga kontakter

Bergström Johan, jordbrukare/företagare, Kattisberg inom Norsjö kommun 0918- 510 34.

Huggert Anders, arkeolog och forskare, Umeå Museum 090- 171800.

Jonsson Per-Gunnar, läkare, Skellefteå 0910-19746.

Kalela -Brundin Maarit, skogsdoktor, chef vid Lycksele Skogsmuseum, 0950–12755.

Källströmer Lennart, fil.doktor i fysiologisk botanik, Uppsala universitet 018- 4711872.

Lundström Ulf, forskare, Skellefteå museum, Skellefteå, 0910- 726837.

Persson Marie, släktforskare, Umeå, 090-148127.

Foto från den vik där fynden från katsorna gjordes i Kattisträsket sommaren 2001 av Johan Bergström, Viktor och Eskil Tåg.

Käpparna som skulle tidsbestämmas hos Lycksele skogsmuseum sommaren 2002. Fynden är diarietförda av Anders Huggert, Umeå museum och Ulf Lundström, Skellefteå museum.

*Johan Bergström har sett ut en gran som kanske är tillräckligt gammal.
Platsen är ca 2.5 km nedanför Kattisberg till vänster om Kattisträsket.
Foto Eskil Tåg*